

знамо ставове мађарске историографије и да сазнамо како догађаји из периода од 1941. до 1948. године изгледају из њихове перспективе. Наравно, као и увек када је у питању научни дијалог, неће се свако сложити са свим оценама догађаја или са свим виђењима процеса који су изнети у радовима на страницама овог зборника, и то је природно. Колико је природно толико је и неопходно да би у будућности и око најболнијих тема могло да дође до сагласности, чиме би се избегло да такве теме ометају добре и пријатељске односе српског и мађарског народа и њихових држава.

Владимир Љ. ЦВЕТКОВИЋ

Слободан П. Селинић.
Србија и језички сукоб у Југославији 1967.
Београд: Институт за новију историју Србије, 2017, 473.

Упркос новој идеологији и усвајању нових вредности, социјалистичка Југославија није успела да превазиђе противуречности унутрашњег развоја и изазове међунационалних односа који су оптерећивали државу од тренутка њеног настанка. Политичка, социјално-економска трансформација, изазови сложених међународних прилика, коначно једнако сложени међунационални односи оптерећивали су живот државне заједнице. Прихваћеност флоскуле о великосрпској хегемонији, оптерећеност тешким наслеђем Другог светског рата, као и константност и континуитет присуства „на терену“ непревазиђених разлика и сукоба који су попримали јасно национално обележје, чинили су да национално питање остане простор сталних изазова у развоју и историјском трајању југословенске државе. Може се рећи да није било јавног простора где се, макар у пригушеном облику, национално питање у мањој или већој мери није манифестовало. Није стога чудило да ни питање употребе језика није успело да се задржи у оквирима искључиво лингвистичких анализа и научних дебата, већ напротив, оно добија место прворазредног политичког питања. Односно, језичко питање (оцена природе, развоја, међуодноса, сличности или разлика, употребе српског односно хрватског језика у заједничкој држави) измицало је оквирима научног и постало простор „одбране“ националног интереса и идентитета. Слободан Селинић у монографији *Србија и језички сукоб 1967*, у издању Института за новију историју Србије, анализира тренутак када су језичко питање и дебате о језику доживели кулминацију појавом „Декларације о имену и положају хрватског књижевног језика“ са хрватске стране, односно „Предлога за размишљање“ као одговора са српске. Српско-хрватски језички спор, односно реакцију српских интелектуалаца, затим и партијских институција и јавности, аутор обрађује кроз три тематске целине

(Ескалација спорова око језика, Одбрана партијског монопола, Одјеци језичког сукоба). Предговор, Увод, Закључак, прилози, списак извора и литературе, регистар личних имена заокружују представљено истраживање. Поред коришћења обимне литературе и периодике, као и архивске грађе похрањене у више архива, посебно вредни су интервјуи које је аутор обавио са директним учесницима дешавања из 1967. године, на тај начин пружајући још једну могућност исказа актерима који, сада са одређене временске дистанце, употпуњују разумевање једног догађаја и историјског тренутка.

Како аутор истиче, кроз књижевност и друге облике писане и говорне употребе, језик је требало да постане израз духовног јединства југословенских народа. Управо овај простор међутим постаје испуњен научним дебатама, размимоилажењима а затим и отвореним супротстављањима која су укључивала интелектуалце, политичку и ширу јавност. Питање односа српског и хрватског језика није било ново нити су нова била различита тумачења развоја језика која су српски и хрватски језик приближавала односно раздвајала. У новој Југославији питање употребе језика, уз поштовање начела равноправности, своје место нашло је у законским прописима упркос реалним изазовима у пракси, док је Новосадским договором 1954. коначно учињен корак у правцу постизања споразума о језику. Прихватање принципа заједничког језика, равноправности писма (ћирилице и латинице) и изговора (екавице и ијекавице) били су неки од исхода постигнутог договора. Међутим, оно што је требало да стави тачку на дотадашња спорења и потврди јединство језика афирмишући политику заједништва представљало је, како аутор примећује, почетак нових сукоба. Различита тумачења затим и довођење у питање суштине постигнутог договора, пре свега код хрватске стручне јавности, убрзо поставља језичко питање као још једно поље национално обојеног размимоилажења. Расправе лингвиста, стручни скупови, научна предавања, на којима се разматрао развој језика, следили су, али и подстицали дебате које су суштински биле израз политичких и националних становишта. Ставови науке ишли су на руку национализму, али су и сами обликовани под притиском националистичке еуфорије. Било је јасно да језичко питање није само лингвистичко већ и политичко. Анализом расправа после Новосадског договора и покушаја партијског врха да и на овом пољу имплементира идеју јединства и равноправности аутор показује да догађаји из 1967. нису били изузетак датог политичког тренутка већ логичан наставак како кретања у оквирима дебате о природи српског и хрватског језика тако и стања укупних међунационалних односа на простору југословенске државе, као и одраз кризе економског и политичког карактера која је испуњавала живот социјалистичке Југославије. Декларација иза које је стало 18 установа културе и науке у Хрватској, и ауторитети из света књижевности попут Мирослава Крлеже, била је стога само још један вид дотадашњих захтева, размишљања и намера које су се могле препознати унутар хрватског националног корпуса. Декларацијом, која је донета „у радикалној форми“ и са „јасним политичким и националним циљем“, начињен је корак даље у поништавању Новосадског договора инсистирањем

на тези о два језика али и, како наглашава аутор, захтевом за искључивим коришћењем хрватског језика у установама, школама и јавном простору у Републици Хрватској. Језичко питање је овим захтевом добило јасно национално обележје, отворило је питање положаја Срба у Хрватској и компромитовало саму идеју равноправности југословенских народа. Кроз ово питање јавила се јасна тенденција ка унитаризму у Хрватској код оних који су били најгласнији критичари унитаризма на простору Југославије. Број потписника и пре свега институционална подршка Декларацији сведочили су о истинском расположењу и намерама хрватске интелектуалне елите. Упркос каснијем негирању, хрватски партијски врх је, како то доказује Селинић, био упознат са намером доношења Декларације. Отворене осуде, међутим, непосредно по објављивању документа није било. Реакција је дошла из редова српске интелигенције, односно из редова српских писаца у виду Предлога за размишљање, којим се изражава сагласност са хрватским захтевима у погледу коришћења језика али се то исто право захтева и за Србе у Хрватској. Постојала је суштинска разлика између два документа. Предлог је био реакција српских писаца, донет је у Удружењу књижевника Србије у узвределој атмосфери, потписало га је 40-ак присутних (неки су одмах и повукли свој потпис). Није било институционалне подршке документу, који је и у намери представљао тек радну верзију текста који није био припремљен за објављивање и стога није носио исту тежину попут Декларације у Хрватској. Ипак, текст Предлога потцртао је стварну атмосферу националне подељености, која ни у условима функционисања социјалистичке Југославије није била превазиђена или бар померена на маргину друштвеног деловања. Избијањем језичког сукоба доводиле су се у питање саме вредности на којима је друштво почивало. Незадовољство постојећим стањем, националне фрустрације, жеља за новим решењима која нису обавезно пратила јавно прокламовану политику равноправности и јединства, избијали су на површину јавног живота.

Синхронизованост акције хрватске и српске партије, тенденција стављања знака једнакости и увек присутне симетрије у посматрању и тумачењу два документа пратили су изјаве и поступке политичких структура. Мада, како аутор примећује, партијска осуда са српске стране носила је оштрину која није била присутна у Хрватској. Акумулирани страх од српског национализма, наслеђе наратива о великосрпској хегемонији и унитаризму чинили су да је предмет осуде и критике био Предлог и његови потписници, а суштински се обрачунавало са, како се сматрало, дубоко усађеним национализмом који се потиснут у политичкој сфери сада јављао у простору културног и интелектуалног деловања. Посебно забрињавајућа чињеница била је да су међу потписницима били и бројни комунисти, неки попут Антонија Исаковића са ауторитетом комунисте и писца. Говори, обраћања, саопштења на партијским форумима били су посвећени језичком сукобу, али су у ствари давали увид у методологију функционисања једног апарата, у тенденцију ка сталној контроли, поделама, па и страховима који су се појављивали у сусрету са изазовима националног карактера. Ју-

гословенска стварност, препознати изазови, перцепција политичког и економског стања у земљи, међународне прилике, снага или слабост личног уверења, судар ауторитета појединца и партијске дисциплине, постају видљиви праћењем извода из говора чланова партијских организација при институцијама којима су припадали потписници, као и из изјава самих потписника Предлога.

Реакције су долазиле од самог државног врха спуштајући се до локалних партијских организација. Партијски врх ишао је ка смиривању укупне атмосфере, али истовремено Селинић указује на унутарпартијске разлике у оцени и искренности у осуди, пре свега код хрватских чланова. Осуда два документа, помирљивост према потписнику Декларације Мирославу Крлежи, а затим и инсистирање на иностраном утицају на појаву два документа чинили су садржај осврта Ј. Б. Тита на појаву Декларације односно Предлога.

Критика која је посредно упућивала на јединство у осуди и перцепцији језичког сукоба долазила је из редова партијских органа, из институција којима су потписници припадали, преко стубаца штампе кроз уредничке коментаре и из редова обичних грађана. Није било места, како аутор показује, импровизацијама посебно у партијском суочавању са потписницима. Они који нису пратили постављене обрасце критике, попут *Књижевних новина*, и сами постају предметом јавне (односно партијске) критике и осуде. Потреба надзора, перцепција улоге медија, начин усмеравања јавне речи, с једне, и понашање медија, с друге стране, одбрана интегритета професије, разумевање снаге медијског обраћања, разоткривају се анализом односа Партије и писаних медија. Језички сукоб је тема која излази ван граница државе привлачећи пажњу и међународне штампе, коју аутор прати на основу извештаја југословенских дипломата и билтена Танјуга.

Расправе о језику у јавном простору отвориле су и друге теме, попут питања југословенства као националне или политичке категорије. Различите оцене места интелигенције у југословенском друштву, изрази социјалног незадовољства чак и у редовима учесника НОБ-а, изрази међунационалних супротности, живо сећање на НДХ, као и отворено испољавање националних осећања пробијали су се кроз осврте и реакције на појаву језичког сукоба.

Резултат јавног обрачуна са потписницима Декларације, односно Предлога била је јавна осуда, искључење из Партије за поједине потписнике чланове партије, уклањање других из појединих облика јавног живота и њихово стављање под појачани надзор и праћење, али није било кривичног гоњења потписника. Дебате о језику, како Селинић закључује, нису чином јавне и партијске осуде престале, напротив. Изјаве и конкретне мере на простору Хрватске сведочиле су о опстојности изнетих уверења, али и, у наредном периоду, суштинској имплементацији оних захтева који су изречени у Декларацији. С друге стране, упркос забранама, јавни ангажман потписника са српске стране није престао. Пратећи статус појединаца и њиховог места у јавном простору, аутор нуди могућност разумевања места појединца са личним уверењима и вредностима који тражи простор политич-

ког ангажовања у друштву које различитим мерама контроле и репресије ове границе сужава.

Селинић у анализи језичког сукоба 60-их акценат ставља на став српске средине, интелектуалне, партијске, јавне, на појаву Декларације, односно Предлога за размишљање. Ипак, јасно је да се пред читаоцима налази дубинска анализа једнако сложене слике југословенског друштва у тренуцима нових изазова, места Партије у усмеравању, контроли, одређивању граница слободе јавног израза, методологије спровођења репресивних мера, њихових стварних домета као одраза или одсуства снаге унутарпартијског јединства. Садржај монографије отвара простор разумевању положаја интелектуалца, снаге или слабости личних уверења, својеврсне борбе за слободу јавне речи и мишљења, као и сложености међунационалних односа који су испуњавали јавни простор југословенског друштва. Имајући то у виду књига Слободана Селинића постаје незаобилазно штиво у покушају разумевања саме природе југословенске државе током година социјалистичког преображаја, као и разумевања оних кретања и појава које ће својом дубоком укорењеношћу, са потенцијалом радикалног манифестовања, водити југословенску заједницу ка њеном трагичном крају.

Весна ЂИКАНОВИЋ